

Alin Ozinian: Antik kent Ani'yi tanıyor muyuz?

Posted on 24/02/2020

Geçen haftalarda, CHP eski Milletvekili Barış Yarkadaş, Turizm Bakanı Mehmet Ersoy'un eşi Pervin Ersoy'un Van'da yaşanan çığ faciası sırasında tarihi Ani şehri harabelerinin Ana katedralinde "İstanbul İstanbul olalı" şarkısını seslendirerek arkadaşları ile eğlendiği görüntüleri sosyal medyada paylaştı. Büyük tartışmalara sebep veren görüntülerden sonra, Ersoy'un avukatları "meslek etiğine aykırı" bir açıklama diyerek, Yarkadaş hakkında suç duyurusunda bulundular.

Pervin Ersoy "Zulada birkaç şişe yakut yer gök kırmızı, söverim gelmişine geçmişine ayıpsa ayıp..." diyerek şarkıyı büyük bir hevesle okumuş, tepkiler üzerine ise avukatları tarihi kilisenin "akustiğini" test edildiği açıklamasını yapmıştı.

Ani isminden vazgeçilerek çoğu kez Anı denenen, ne kültürel, ne tarihi, ne de turistik anlamı pek kavranamayan bu harabe şehir ne zaman kuruldu? Ahuryan-Arpaçayı Nehri'nin sağ kıyısında, bugünkü Türkiye-Ermenistan sınırında bulunan bu şehirde neler yaşandı?

Ani ile ilgili bilgiler Ermenice başta olmak üzere, Gürcüce, Bizans, Arapça kaynaklarda saklı. Ortaçağ Ermeni tarihçileri Stepanos Taronetsi (Asoghik), Aristakes Lastivertz, Samuel Anetsi, Matevos Urhayetsi başta olmak üzere bir çok tarihçi Ani hakkında bize önemli bilgiler aktarıyorlar.

Ani şehri Antik Ermenistan'ın Şirak Bölgesi'nde bulunuyordu, M.Ö. I. binyılına ait kriklopik yapıların kalıntılarının hala korunabildiği şehir Bagratuni Krallığı'nın ilk döneminde Ermenistan'ın en önemli merkezlerinden biri konumuna yükselir, Ermeni Kralı III. Aşot (Aşot Voğormats, 953-977) ülkede iç karışıklıklara son verip güvenliği sağladıktan sonra 961

tarihinde başkenti Kars'tan Ani'ye taşır. Ermeni Krallık hazinesinin bir kısmı burada korunur.

III. Aşot, Ermeni Kilisesi'nin başı Katolikos I. Ananya Mokatsi (946-968) tarafından bu şehirde kral olarak kutsanır. Aşot, sadece birkaç yıl sonra Aşotaşen (Aşot'un inşaa ettiği) adını vereceği ilk iç sur duvarlarını inşa eder. Kral Aşot döneminde şehir altın çağını yaşar; demir ve toprak borular kullanılarak şehre su getirilir.

Kral Aşot III, başkenti hem siyasi hem de manevi bir merkeze haline getirmek amacıyla, 961 yılında Ermeni Katolikosluk'unu Ani'ye taşımaya karar verir. Şehre davet edilen Katolikos Ananias I Mokatsi Akhtamar'dan Shirak'a gelir ve Ani yakınlarındaki Argin'e yerleşir. Kilise ve devlet arasındaki Katolikosluk sorunu 992'de çözülür. Kral I. Gagik Sarkis Sevantsi'yi Katolikos ilan eder, böylece Argin'den vaz geçen din adamları Ani'ye gelmeyi kabul ederler. 1002 yılında inşa edilen Katolikosluk Merkezi çevresine Aziz Hripsime başta olmak üzere kiliseler ve din okulları kurulur. Vağarşapat'dan (Echmiadzin - Modern Ermenistan) buraya hayatını kaybeden din adamlarının kutsal sayılan cenazeleri getirilir. Ani böylece dini merkez olma özelliğini de kazanır,

Dvin-Trabzon ticaret yolu üzerinde kurulu olan kent kısa zamanda daha da gelişir. Komşu şehirlerdeki tüccar ile zanaatkârlar Ani'ye taşınır. II. Sımbat (977-989) nüfusu gittikçe çoğalan şehri akınlardan korumak için yeni sur duvarları inşa eder. İnşası sekiz yıl süren ve 989 tarihinde tamamlan, 10 metre yüksekliğe sahip, 2,5 kilometre uzunluktaki yeni sur duvarları Smbatyan olarak anılır.

Kalenin dış kısmına ise yaklaşık 500 metre uzunluğa ve 10-12 metre genişliğe sahip bir hendek kazılıp içi suyla doldurulur. Dönemin bu güvenlik önlemleri Ani'yi yabancı saldırılardan korur. Ani Kalesi'ne ise içlerinde kışlalar, nöbetçi odaları, kiliseler ve şapellerin yer aldığı 80'i aşkın kule yapılır.

Ünlü Ermeni mimar Trdat, Ani'nin baş mimarıydı. Şehre ruhunu veren en önemli binaları o inşa etti. Bagratuni hanedanının mimarı Trdat tarih sayfalarına 989 yılındaki depremden dolayı hasar gören Bizans'ın başkentindeki Hagia Sophia (Aya Sofya) katedralini yenilemesi ile de geçti.

Ani Ortaçağ Ermeni tarihi açısından çok önemli bir kaynaktır. Kral I. Gagik'in (989-1020) döneminde tarihçilere göre Ani kentinin nüfusu 100 bine ulaşmıştır, bazı tarihçiler 200 bin sayısını da kullanır. Krallık ailesi, prensler, tüccarlar, yöneticiler, Ani'den saraylar, konutlar, ticari binalar, kütüphaneler, kiliseler yaptırmışlardır. Ahuryan Nehri üzerinde çok sayıda köprü inşa edilmiş, fakat ne yazık ki bunlardan sadece biri Kusanats Vank (Bakireler Manastırı) yakınındaki "Metaksi Çampa" ("İpek Yolu") adıyla tarihe geçen köprü harabe olarak ayakta kalabilmiştir.

1021'de Vaspurakan kralı Senekerim Vaspurakan Bölgesi'ni Bizans İmparatoru II. Vasil'e teslim eder. Vasil daha sonra III. Sımbat'tan Kars ile Ani'yi de talep eder, 1023'de Smbat Ani Krallığı'nı II. Vasil'e vasiyet etmeye karar verir. Bu durum karşısında Sparapet (orduların genel kumandanı) Vahram Pahlavuni'ni IV. Aşot'un 17 yaşındaki oğlu II. Gagik'in Ermenistan'ın yeni kralı ilan edilmesini sağlar ve Bizanslıların 1043 ve 1044 tarihleri arasında Ani'yi yaptıkları saldırılarda şehri savunur, Ani düşmez.

Bizans İmparatoru IX. Konstantin bahaneler ile II. Gagik'i Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'e davet eder. Gagik, Konstantinopolis'te hapsedilerek Ani'yi teslim etmeye zorlanır. Bizans ordusu 1044 tarihinde Ani şehrini tekrar kuşatır. Ani'liler, Vahram Pahlavuni önderliğinde karşı koyarak, Bizans ordusunu geri çekilmeye zorlar. Lakin 1045'de Ani halkının mukavemet gücü zayıflar, Ani Krallığı 1045'de son bulur, Ermenistan Bizans'a bağlanır.

1046 ve 1131 depremlerinde şehir büyük zarar alır. Selçuklular, 1071'de Selçuklular Bizanslıları yenilgiye uğratar, Alparslan Ani'yi işgal eder.

Ermeni Artsruni sülalesinden Zakaryan Prensleri, 1199 yılında Ani'yi kurtarırlar. Ani, Zakaryan Prensligi'nin başkenti olur. Şehir tekrar gelişmeye başlar. 1236 tarihinde Tatar-Moğollar tarafından şehir talan edilir, halk kılıçtan geçirilir. Ani'lilerin 1249 ve 1260 yıllarındaki isyanları başarısız olur. Moğol iktidarı döneminde Ani'yi yine Zakaryanlar yönetir. Moğolların ve Türk boylarının yönetimi ile şehir çöküş dönemine girer, Anililer şehri terk etmeye başlarlar. Özellikle 1319 depreminden sonra Anililer başta, Vaspurakan (Van), Kilikya, Hamşen (Hemşin), Kırım, Konstantinopolis, Polonya ve Macaristan'a göç ederler.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda Ani, Rusya İmparatorluğu'na geçerek Kars Bölgesi'nin bir kısmını oluşturur. 1920 sonbaharında ise Türkler Ani'yi işgal eder ve kent, 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanan Rus-Türk anlaşmasıyla Türkiye'ye teslim edilir.

Ani ile ilgili bilimsel çalışmalar 1904'dan itibaren Dilbilimci Arkeolog Nicholas Mar ve öğrencisi Oryantalist Arkeolog Hovsep Orbel ile başladı. Sonraki yıllarda Ermenistan Ulusal Bilimler Akademisi'nin kurucusu, St.Petersburg Hermitage'in yöneticisi olan Orbeli ve Mar Ani ile ilgili çalışmalarını farklı dönemlerde yayınladılar.

Çarlık Rusya'sının en önemli arkeolojik çalışması sayılan Ani kazılarında Arkeolog Mar Petersburg'a karşı geldi. O dönemin yönetmeliği gereği, Rusya'nın yaptığı kazılarda bulunanlar Petersburg'a getirip saklanmalıydı. Mar bunu kabul etmedi, uzun bir mücadeleden sonra Ani'de bir araştırma enstitüsü ve kazılarda bulunan eserlerin sergileneceği iki müze kuruldu. Bu kompleks aynı zamanda bir arkeoloji okulu haline geldi.

Ani şehrinin görünenin yanı sıra bir de yer altı bölümü olduğu tahmin edilse de, bu bilgi ancak 1904-1917 yılları arasında yapılan kazı çalışmaları sırasında doğrulanabildi. Ani yeraltı şehrinin incelenmesi sırasında 500 mağara, 400 ev, 30 kilise, içinde şapellerin ve inziva bölümlerinin de bulunduğu bir kiliseler kompleksi, sekiz mezar grubu, ambarlar, çeşitli gıdaları saklamaya uygun merkezi kilerler, su depoları, şarap ve yağ depoları, meyhaneler, ahırlar, kervansaraylar, ortaya çıkarıldı. 1988 tarihinde meydana gelen deprem

nedeniyle yer altındaki şehrin büyük bir kısmı çöktü.

1918’de Ani bir savaş alanı haline geldi. Türk güçlerinin işgali ile anıtların çoğu harabe oldu. Arkeolog A. Kalantar başkanlığındaki arkeologlar Ani’deki müzelerdeki objelerden bazılarını kurtarmayı başardı. Ermenistan’a getirilen eserler hala Ermenistan Tarih Müzesi’nde sergilenmekte. Nicholas Mar’ın daha sonraki yıllarda Ani kazıları hakkındaki tüm çalışmaları 1934’te birleştirilerek yayınlandı.

Cumhuriyet döneminde Ani’ye ilgi gösterilmese de, Temmuz 2016’da UNESCO Ani’yi Ermeni kültür mirası olarak tanıyıp, Dünya Kültür Mirası Listesinde 16. sıra yerleştirdi. Akınlara, depremlere, altın avlarına rağmen bugün hala ayakta kalabilen, ama harabeye dönmüş Ana Katedrali, daha birçok kilise ve tarihi yapı, Selçuklular döneminde inşa edilen iki camisi ile Ani keşfedilmeyi ve saygı duyulmayı bekliyor.

2010 yılında, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, 2011 yılında yapılacak seçim çalışmalarının startını vermek üzere TBMM Başkanvekili ve MHP İstanbul Milletvekili Meral Akşener ile Kars’a gelmiş, buradan Ani Harabeleri’ne “Ya Allah Bismillah Allahuekber” sloganlarının atıldığı ve Mehteran gösterisi eşliğinde gelmişti. Sultan Alparslan tarafından kiliseden camiye çevrilerek Fethiye ismi verilen alana gelen Bahçeli ve beraberindekiler, burada çok sayıda partili ve vatandaşla birlikte Cuma namazını kılmıştı. MHP lideri, Türk milletinin dimdik ayakta durmasının düşmana korku salacağını dile getirmişti.

Yaklaşık 10 yıl sonra bu kez de ana katedrali “geberiyorum” şarkısıyla “akustiğini” test edilen dünya mirası Ani, kuşkusuz daha iyisine layık.

Kaynak: ahvalnews